

nuatam episcoporum successionem perpetuo conservavit, idemque dicendum de ecclesia græco-russa, ex quo per evangelicam prædicationem instituta est. 5. Utraque ecclesia centrum habet unitatis; ecclesia quidem græca, in patriarcha suo œcumenico, nempe constantinopolitano; græco-russa vero, in sancta synodo petropolitana permanente. 4. Quo factum est, ut hoc auctoritatis principio non solum unitas regiminis, verum etiam unitas fidei sarta tecta que in utraque ecclesia conservata fuerit; 5. quod enim attinet ad articulum de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, præterquam quod mera est opinio, quæ per duo ad minus secula, ante Michaelem Cerularium, tolerata est, quippe differentia græcos inter et latinos *verbalis* potius fuerit quam realis, ut præstantiores latini theologi fassi sunt (1), si qua novitas in eo est, hæc ex latinorum potius parte se tenet quam ex parte græcorum atque idcirco etiam russo-rum. 6. Neutra præterea ecclesia se separavit ab Ecclesia romana, sed hæc utramque a sua repulit communione, cum hæc tamen separatim probata non fuerit a majori Ecclesie catholice parte; 7. dici propterea potest particulares ecclesias, romanam scilicet et constantinopolitanam, ab invicem fuisse divisas, salva Ecclesie catholice unitate. 8. Accedit, ecclesiam græcam, ac proinde russicam, nihil innovasse circa *primatum*, cum non inficietur posse romanum pontificem, veluti primum episcopum, juxta consuetudines ac synodos Ecclesie spectari, sed solum nunquam admisit hunc primatum *de jure divino*. 9. Quæ cum ita se habeant, merito episcopi græco-umiti in ditione russica, sub finem anni elapsi (1859), libellum supplicem dederunt autocrati, quo humillime eum rogarunt ut dignaretur illos in unitatem admittere sancte apostolice, orthodoxe, et universalis ecclesie, a qua per vim majores sui fuerant divulsi; imperator vero benigne annuit (2). Eadem porro rationes mili-

(1) Ita Palmer, op. et loc. cit., cap. 9., qui pro hac sententia adducit Magistrum sententiarum, s. Thomam, Baudouin, s. Bonaventuram, Scotum inter scholasticos, inter recentiores vero Bellarminum, Toletum, Azorium, etc.

(2) Ne hæc pereant documenta, juverit hic ea transferre ex ephemeride officiali petropolitana, *apis septentrionalis* nuncupata, mens. novembr. 1859. Ea igitur cujusmodi sit actus apostasie episcoporum græco-unitorum: « In nomine Patris, et Filii et Spiritus s. . . Nostra ecclesia a suo initio eadem erat quæ et sancta, apostolica, orthodoxa catholica ecclesia, quæ ab ipso Domino et Salvatore nostro Jesu Christo in Oriente instituta est, inde ex Oriente totum mundum illuminavit, et hucusque divinas institutiones christianæ religionis, quin aliquid adjoerit ex spiritu adinventiois humane, integras et haud immutatas asservavit. In illo benedicto omnino exoptato universali fœdere, ecclesia nostra pars erat indivisibilis græco-russicæ ecclesie, quemadmodum et majores nostri, sermone non minus quam genere, pars erant indivisibilis russicæ gentis. Verum lugubris distractio provinciæ nostrarum a Russia, vera earum patria, divulsit quoque majores nostros a vera catholica unitate, subiecitque eos vis extraneæ dominationis, sub nomine *unitorum*, arbitrio romanæ ecclesie. Quanquam vero hæc ipsis, per publica quidem instrumenta, et orientalem liturgiam in nostra domestica russica lingua, et omnes sacras ceremonias . . . tutata fuerit, quinimo ijs sum transitum ad romanum ritum prohibuerit (manifestum argumentum quam pure et immutabiles crederentur antiquæ nostræ orientales institutiones!), nihilo tamen minus astuta *Polonæ* quondam reipublicæ, ijsique consona ratio latini cleri, qui ferre non poterat russicum spiritum patriam *nationalitatis*, et ab antiquo ductam liturgiam orien-

tant pro ecclesiis britannicis, quarum origo, ut visibiles ecclesie, antiquissima est, et per xv. secula secula permanserunt in communione cum omnibus Christi ecclesiis; quod si postea a romana Ecclesia divisæ sunt, 10. hujusmodi separatio non fuit voluntaria; Ecclesia romana est quæ illas excommunicavit; ceterum ipsæ semper cum Ecclesia catholica conjunctæ perstitērunt; 11. quod si potestas civilis edictis vetuit communicationem cum Ecclesia romana, id factum est ad præcavendos abusus romanorum pontificum, qui nihil unquam moliti non sunt ad ecclesias britannicas et dominationem temporalem sibi subigendas. 12. Itaque ecclesie britannicæ nullo modo schismaticæ censi possunt: tum quia pergunt in unitate fidei, sive respectu sui, sive respectu Ecclesie catholice, cujus necessitatem veluti fundamentale principium inculcant; tum quia se non

talibus ecclesiis, eo omnibus nervis tendebat, ut, si fieri posset, vestigia ipsa primæ originis gentis nostræ, nostræque ecclesie eradicaret. Duplex hic conatus in causa fuit quod majores nostri, post unitam unionem, miserimam sortem experti sint. Nobiles post jura sua male habita transierunt ad romanum ritum, cives vero et coloni, qui moribus majorem in unionem etiam asservatis renutiare noluerunt, perperam sunt gravissimam persecutionem, sed statim et ritus nostri, sacraque ecclesiastica ceremonie, institutiones etiam et liturgie graviter immutata fuerunt. . . . Maxima pars unitorum (cum eorum provinciam Russia occupavit), jam tunc statim rediit ad unitatem cum orthodoxa orientali catholica ecclesia, jamque ipsi erant indivisibilis *universalis russicæ* ecclesie. Ceteri vero apud *beneficium* russicum regimen, quoad ejus fieri poterat, invenerunt *tamen* contra præpotentem clerum romanum. » Post hæc aliæque ejusmodi putida ac manifesta mendacia, quæ referre non vacat, proditores isti episcopi has emisserunt conclusiones:

I. Statuimus denuo agnoscere unitatem nostræ ecclesie cum orthodoxa catholica orientali ecclesia, ideoque ex hoc permanere una cum commissis nobis gregibus in unitate cum beatissimis patriarchis, atque in obedientia erga sanctissimam, regentem *universalem* russicam synodum.

II. Piissimum vero dominum et imperatorem *perquam humillime* rogare, ut nostram hanc decisionem sub suum amplum suscipiat præsidium, *promoveatque executionem* excessu sua ordinatione, suaque *imperatoria voluntate* ad pacem et *salutem animarum*, eo consilio, ut sub ejus *liberali* ceptro nos una cum tota russica gente, juxta antiquum apostolicum officium, juxta præscripta sanctorum universalium conciliorum, juxta traditiones episcoporum doctorumque orthodoxæ catholice ecclesie, uno eodemque ore, consono item corde laudare possimus Deum unum et trinum.

Ad hæc *sanctissima Synodus* « gratias egit cœlesti Pastori pro hoc novo incremento sui veri gregis, statimque juxta regulas et exempla sanctorum patrum episcopos, clerum et gregem universum ecclesie usque adhuc græca unitæ, in plenam recipere et illimitatam communionem sanctæ, orthodoxæ, catholice orientalis ecclesie. . . Imperator dignatus est manu propria his verbis rem decidere: *gratias rependo deo et suscipio.* » Ita consummatum est hoc mysterium iniquitatis quod prius secreto, deinde publicum factum est; ac optime quidem, si Deus humanis fraudulentis decipi posset!

Ut autem ad posteros istorum apostatarum præsumptum infamia perveniat, hic eorum nomina subjiciam; sunt autem tres: primus Josephus SIEMASZKO, qui, cum in scholis ordinis s. Basilii institueretur, ob præmium non adeptum se de ordine illo ultimum spouit: promissis porro suis stetit; primus quippe ejus actus, cum ad potestatis culmen in ecclesia sua (græca-unita) erectus esset, impetit ordinem suum, cui primum novitios recipere, sine gubernii venia, prohibuit; tum vero, eo quod novitios non haberet, illum omnino abolevit: homo superbia et malorum artium plenus, totiusque doli ex parte catholicorum primarius artifex (tales enim semper sunt apostate nostri), nunc ab imperatore archiepiscopus Wilnaensis renuntiatus, quæ sedes schismatica nunc primum erecta est. Reliqui duo minorum gentium sunt, Basilus LUZYNSKI et Antonius ZUBEKO.

separarunt ab Ecclesia catholica; tum quia fides ecclesiarum britannicarum non innititur privatæ interpretationi Scripturarum tantum, sed interpretationi traditionali, quæ est regula totius Ecclesie catholice, prout aperte habetur in XII. articulo: « Ecclesia habet . . . auctoritatem in controversiis fidei » (1). Nihil igitur impedit quominus has ecclesias unitatem conservare affirmemus.

Resp. N. A. Ad 1. prob. Resp. I. Neg. suppositum., quod plures scilicet distingui possint ecclesie a Christo institutæ, ita ut una possit dici altera anterior aut posterior. Ecclesia a Christo instituta unica et indivisa est, quæ in partes scindi non potest; eaque est Ecclesia catholica cujus centrum et caput a Christo institutus est Petrus ejusque legitimi successores, ut postea ostendemus. Potuit autem aliquis populus prius alio in hanc unicam Ecclesiam cooptari, quæ inenabula sua Hierosolymis habuit, ubi passus est Christus, et Petrus primum commemoratus est. Cum vero Petrus ad arcem romani venerit imperii, hoc unica Ecclesie centrum Romæ constitutum est, ubi Petrus suam sedem fixit ac mortuus est, eamque suis in primatu successoribus regendam reliquit.

Resp. H. D. Ecclesia græca anterior est quacumque Ecclesia *tempore*, *Tr. auctoritate N.* Hoc est sophisma quo, ut observat Maistrius (2), utuntur adhuc Græci et Græco-russi ut sibi aliisque persuadeant ecclesiam orientalem, non obstante suo schismate ab Ecclesia romana, veram esse Ecclesiam. Verum si semel constiterit, ut inferius ostendemus, romanam Ecclesiam seu romanum pontificem esse centrum unitatis jure divino constitutum, esse omnium Ecclesiarum matrem et magistrum, quid refert quod aliqua societas anterior sit tempore ipsa imperii civitate, principe ac metropoli, ut exinde super illam auctoritatem jactare possit? Si præterea constiterit, ut pariter luculentissime evincemus, græcam seu orientalem ecclesiam per xv. secula agnovisse primatum romani pontificis jure divino, eique fuisse subjectam, major profecto antiquitas eam a crimine perduellionis in schismate quo se maculavit haudquaquam absolvit. Nunc addo parem non esse cum ecclesia græca conditionem ecclesie russicæ, quæ duplicis imo triplicis schismatis nota sese fœdavit. Ac 1. quidem schismatis quod commune habet cum græcis, in ordine ad rom. pontificem. 2. Schismatis quo se a patriarcha Constantinopolitano sejunxit, quo fit ut nullam communionem servet cum ecclesia græca, prout hæc ipsa haud ita pridem publice declaravit (3). 3. Schismatis a patriarcha moscovita, qui a Petro I. abolitus est, ut suffi-

(1) Ita Palmer, op. cit. p. 1. cap. 10., cujus præcipuas difficultates in compendium redegit.

(2) In op. *du rapt*, liv. IV., ch. 10., ubi egregie ejusmodi sophisma dissolvit ac plane conterit.

(3) Cf. Septimii Costanzi opuscula, tom. III. in schemate appendicis tertie ad Ruthenos ab ecclesia catholica romana dissidentes § 5. Romæ 1807.; nec non *Dissertationem de origine cliviana religionis in Russia*, Romæ, 1826. cap. 2. Cf. etiam eruditum opus cl. Barth. Kopitar cui tit. *Hesychii classographi discipulus*, etc. Vindobonæ 1839. in append. XV. pag. 56. seqq. ubi egregie confutat W. A. Maciejowski commentaria edita Petropoli et Lipsiæ 1859.

ceret in ejus locum eam quam ipse appellavit *sanctam synodum permanentem petropolitanam*, cujus caput ipse imperator pro tempore est, ejusque membra omnia ab imperatore deliguntur, quæque sua omnia decreta, ut mitius loquar, sub influxu imperatoris emittit. Hanc certe synodum non constituit Christus.

Ad 2. D. Schismaticam, quæque habet successionem materialem, C. successionem formalem per adhesionem capiti in unitate fidei et regiminis, N. Nempe non magis utrique ecclesie hæc materialis favet successio, ac faveat nestorianis, atque eutychiæ sua, quamvis antiquior sit. Circa peculiarem ecclesiam russicam præterea animadverto ipsam in unitate ecclesie romanæ fuisse fundatam (1), tum a græcis catholicis tum a latinis, adeoque temporis tractu descivisse ab ejus communione et schismaticam evasisse: inaudita proinde arrogancia est hujus schismatici cœtus nationalis, velle sibi *ecclesie catholice* atque *orthodoxe* nomen adsciscere.

Ad 3. D. Utraque ecclesia centrum habet unitatis *fictitium*, C. formale quale Christus instituit, N. Nam, etiamsi ecclesia græca subsit patriarchæ Constantinopolitano, cum hic se separaverit ac subduxerit ab auctoritate romani pontificis, ut se centrum et patriarcham œcumenicum constitueret, quare eodem jure non poterunt se ab eo separare, ad se constituendos auto-cephalos, episcopi singuli? Par enim omnino ratio est. Ac re ipsa ita factum esse, paucis abhinc annis, saltem ex parte, videmus (*Ibid.*). Quod vero attinet ad synodum permanentem petropolitanam, tamdiu hujus durabit auctoritas quamdiu steterit russicum civile imperium. Quod si semel hoc dissolveretur, actum plane erit de fictitio hujusmodi centro. Itaque illud solum vere centrum est quod est divinitus institutum: cetera, quæ centra non sunt nisi in illorum opinione qui hæc sibi confingunt utpote schismatica et hæretica, in perpetua oscillatione versantur.

Ad 4. D. Tribus saltem hæresibus demptis, *Tr. secus*, N. Tales hæreses sunt negatio processionis Spiritus sancti etiam a Filio, existentie purgatorii, et primatus jure divino romani pontificis; qui articuli solemniter definiti sunt in œcumenicis conciliis Lugdunensi n. et Florentino, ut suo loco ostendemus, subscribentibus græcis ipsis, imo et russicis episco-

(1) Cf. *Considerationes historicas*, etc. germanice editas a H. J. Smith, quarum compendium exhibetur in *Annali delle scienze religiose* vol. III. n. 8. et 9. *settembre e ottobre, novembre e dicembre* 1856. In posteriori igitur hoc fasciculo, p. 419. seqq., narratur quomodo, cum, die 27. Julii 1855., ageretur de instituenda *Synodo permanente* ad instar *ecclesie russicæ*, restiterint omnes archiepiscopi et episcopi græci huic clausule; imo Synodum græcam tanta animi aversione actam fuisse contra ecclesiam russicam, ut plures episcopi, qui prius pileum russicum deferrebant, in signum detestationis eum deseruerint, ut Synodo interessent pileo græco. Interim per hanc Synodum ecclesia græca se subduxit i jurisdictione patriarchæ constantinopolitani, sicut, antea, anteactis, ecclesia russica se pariter separavit ac subduxit ab eodem constantinopolitano patriarcha; atque hinc factum est ut diversæ istæ ecclesie divisæ fuerint ab invicem et effectæ nationales, atque constantinopolitani patriarchæ auctoritas ad nihilum redacta fuerit. Ita Deus provovit patriarcharum constantinopolitanorum superbiam, qui ab ecclesia romana, ut superam auctoritatem obtinerent, turpiter defecerunt.

pas (1). Dixi saltem; exploratum enim est longe lateque errores Gregorii Palamæ ac thaboritarum in ecclesia græca diffusos esse (2); quod vero ad errores attinet ecclesie russicæ, satis est præ oculis habere quæ scripsit p. Possevinus (3); ut omittam principium, ut ita dicam, dissolvens protestantismi, plura jam illius sic dictæ ecclesie membra infecisse (4). Ita pura conservata est in utraque ecclesia fides.

Ad 5. D. In sensu adversarii, C. in sensu Ecclesie catholicae, quæ ipsum ut fidei dogma definivit, N. Jam vero non privato uniuscujusque individui sensui in his standum est, sed auctoritati Ecclesie, infallibili controversiarum judici. Quod autem adjicitur de intervallo quod effluxit inter Photium et Michaelum Cerularium, quo tempore tolerata dicitur contraria sententia, non aliud significat, nisi quod, sublato schismate, ecclesia græca nullam, hac in parte, Ecclesie latinæ molestiam creavit: cum vero postea Græci crimini latinæ Ecclesie vertissent quod profiteretur fidem de processione Spiritus sancti etiam a Filio, tunc controversia excussa est et definita, uti constanter se gessit Ecclesia (5). Falsum porro est latinos theologos veluti *verbalem* potius quam realem hanc controversiam spectasse, cum omnes unanimiter græcos impugnaverint et hæreseos accusaverint, tractatusque ediderint adversus illos. Ilæ sunt plane somnia (6). Utrum vero novitas se tenuerit ex parte Græcorum an ex parte latinorum, ex iis quæ suo loco disputavimus abunde liquet (7).

Ad 6. D. Id est expresse ab initio et aperte, Tr.

(1) *Acta Conciliorum* Harduini, tom. IX. col. 990.

(2) Satis est inter cetera legere quæ de Gregorio Palama scripsit Nectarius, in op. cit. *consultatio imperii Papæ*.

(3) In opere cui titulus: *Moscovia*, typis Drekmancis, 1587. in scripto: *Capita, quibus Græci et Rutheni a Latinis in rebus fidei dissenserunt*. Item: *errores alii Ruthenorum qui orientale schisma secuti sunt, postquam Græci ab Ecclesia sese præciderunt*. Pag. 53-16.

(4) Cf. P. Rozaven, in opere quod opposuit Alexandro Stourza, et inscripsit: *L'Église catholique justifiée contre les attaques d'un écrivain qui se dit orthodoxe*; Lyon, 1822. Cf. etiam Grégoire, *Histoire des sectes religieuses*, Paris, 1829, tom. IV. ch. 15. *Raskolnicks*, et ch. 14. *Sectes dérivées du Raskolnisme*, etc.

(5) Nunquam enim, ut sæpius alias animalvertimus, Ecclesia consuevit definire nisi articulos in controversiam adductos, aut impugnatos a novatoribus. Licet vero Photius, aliorum hæreticorum græcorum exemplo, et ipse attigerit questionem de processione Spiritus sancti, cum tamen Ecclesia tunc temporis præcipue adlaboraret in flammis erumpentis schismatis extinguendis, vix de illa actum est; cum vero schisma cito sublatum fuerit, paxque quiesque in utraque ecclesia restituta, alium fuit de ea controversia silentium, donec opera nefarii Michaëlis Cerularii recruduit schisma, quod ut ille consolidaret, inter cetera que objiciebat Ecclesie romanæ, et hunc articulum in medium adduxit; quapropter Ecclesia in concilio Barensi illum discussit et asseruit; quod iterum factum est in conc. Lugdunensi et Florentino græcis itidem et latinis præsulibus assentientibus.

(6) Vere dolendum quod hæc reprehendere debeamus in viro docto et moderato, cujusmodi se præbet Palmer. Illud ad quod alludit auctor quem impugnamus afficit hæreses adhibitas passim a patribus græcis, cum loquerentur de processione Spiritus s. a Patre per (s.) Filium, quam locutionem æquivalere alias ostendimus alteri, nempe a Patre et ex Filio, qua pariter græci patres uti sunt. In hoc porro solum citati doctores dixerunt illum esse questionem potius *verbalem* quam realem, non autem circa substantiam dogmatis.

(7) In tract. de *Trinit.* cap. 5. prop. 1.

æquivalenter et aperte etiam temporis lapsu, N. Nunquam Ecclesia romana, nisi provocata, atque omnibus prius conciliationis ac pacis viis pertentatis quæmpiam repulsi e sinu suo. Provocamus adversarios nostros ut ex tota ecclesiastica antiquitate hanc usque in diem contrarium ostendant. Cum igitur Photius primum, seculo IX mediante, patriarcha intrusus, classicum rebellionis occinerit, carpsit Ecclesiam latinam quod plures doceret errores, atque ipsum excommunicaverit pontificem, quid mirum si hic separaverit se ab illius communione (1)? Id ipsum contigit in schismatis instauratore sec. XI. Michaelæ Cerulario, homine nempe audaci ac facinoroso, qui pariter insectatus est Ecclesiam latinam, e sacris diptycibus nomen pontificis sustulit, atque indebita sibi jura arrogavit (*Ibid.*). Numquid Ecclesia romana in culpa est? Ecclesia autem moscovitica et russica discessit ab ecclesia romana, opera potissimum Phœgei seu Photii, missi a Cyrillo II. patriarcha constantinopolitano, an. 1408., ad regendam ecclesiam kioviensem; a qua, ob errores suos, expulsus, receptusque a Basilio Basilide Moscoviæ principe, constitutus est patriarcha Moscoviæ (2). Hæc proinde natio quæ hactenus magna saltem ex parte, catholica fuerat, arte illius pessimi hominis seducta, a communione romanæ sedis sponte recessit, ac græcorum errores professa est (3). Ecclesia romana nihil interim unquam omisit quo illam ad unitatem revocaret. Restitit illa tamen. Ergone Ecclesia romana in culpa est? Judicet adversarius ipse.

Ad 7. N. Agitur enim de schismate formali ex parte constantinopolitanæ ecclesie ab Ecclesia catholica; romanæ siquidem ecclesie adhærent omnes qui sunt undique fideles, ut loquitur s. Irenæus, exceptis hæreticis et schismaticis, qui fideles non sunt. Quod vero dicitur, *salva unitate ecclesie catholice*, non sapit nisi monstruosum systema ab adversario excogitatum: systema plane contrarium sacris litteris, ex quibus novimus a Christo universum gregem suum Petro, ac proinde legitimis ejus in hoc primatu successoribus, fuisse commissum, ut postea ostendemus; systema contrarium toti antiquitati quæ illud prorsus ignoravit (4).

(1) Cf. Constanzi op. cit. tom. II. in præmio s. 15. seqq.

(2) Cf. eundem tom. III. in append. 1. s. 5. seqq.

(3) *Ibid.* s. 7. necnon cit. *Dissertat.* cap. 7.

(4) Verum quod magis mireris illud est, quod Palmer, qui tot paginas insumpsit ad persuadendum lectoribus suis posse conservari unitatem in et cum Ecclesia catholica, non obstante actuali separatione, ipsemet postea paucis verbis destruat quod tanto molimine edificare nisus est. Etenim, agens, op. cit. p. 1. cap. 15., adversus *separatistas* seu dissidentes ab Ecclesia anglicana, hanc sibi ex eorum ore opponit difficultatem: «Potest dari separatio absque schismate, quoniam christiani possunt esse inter se conjuncti in corde et in spiritu, quamvis officia religionis expleantur in diversis cultus locis» Respondet: «Christus jussit apostolos suos esse *perfecte unitos*, ut mundus cognoscere posset quod Pater eum miserit (*Johan.* XVII. 20, 25). Ergo quodcumque schisma intra Ecclesiam adversatur voluntati sue: et aperta separatio ab ipsa, est manifesta *inobedientia* a Deo. Cumque separata conciliabula seu congressus constituti sunt, et simul ministri satagunt prosequi facere ex ecclesia, de-arantes ejus cultum, regimen, regulas ita *antiscripturales* esse et erroneas, ut christiani teneantur ab illa exire ac se separare; quinam prætextus

Ad 8. N. Etenim hoc ipso innovarunt, quod contenderint Christum instituisse Ecclesiam acephalam, negantes Petri ac proinde rom. pontificum primatum de jure divino. Verum de hoc argumento idoneo loco.

Ad 9. D. Id est nonnulli episcopi, per summam ignaviam et assentationem, tum honoribus illecti, tum minis terribi, proditores facti sunt causæ catholice, C. ex vera persuasione, N. Notorie sunt artes machinationesque omnes quibus gubernium russicum usum est ad græcos-unitos convellendos ab unitate catholice ecclesie atque ad schisma pertrahendos. Publicæ item sunt persecutiones atrocissimæ, violentiæ aperte et crudeles, honorum expoliationes, exilia, quibus nobiles confessores obnoxii fuerunt ne causam Christi proderent (1). Quin hos imitentur, maluerunt ignavi illi episcopi avitam deserere fidem et occidere animas suas suorumque subditorum quam adeptis honoribus et commodis nubium remittere, qui olim animarum nostrarum episcopo, Christo scilicet, rationem proditiionis suæ sunt reddituri. Motiva quæ isti homines ad propriam apostasiam cohonestandam in medium protulerunt, non sunt nisi integumenta, quæ neque Deum neque homines fallere possunt. Idem dici debet de fictio illo supplicii libello una cum *benigno* rescripto. Isti certe nunquam legerunt in Evangelio: «Nihil est opertum quod non revelabitur, et occultum quod non scietur» (*Math.*, X, 26); aut illud: «Attendite a fermento pharisæorum, quod est hypocrisis» (2). Mendacia porro sunt quæ dicuntur de vi qua majores eorum ab schismate divulsi sunt. Historica documenta contrarium ostendunt (3).

Licet vero origo ecclesiarum britannicarum an-

potest magis inanis excogitari quam ille quo prætextitur interior communi affectionum, quæ a quovis facto falsitatis arguitur? Quomodo hic auctor sibi cohercat ipse viderit; satis est enim hæc applicare ecclesiis quas ipse vocat britannicas, respectu Ecclesie romanæ, a qua scissæ sunt, ut tota ejus labefactetur theoria. Tanta est vis veritatis!

(1) Cf. quæ scripsimus de sævitibus omnimodis quas exercuit et exercet regimen russicum adversus catholicos, ut eos abluat ab unitate et pertrahat ad schisma, necnon exempla christiane fortitudinis quæ præbuerunt plures ex ijs, in Tract. de matrimonio, cap. 4, ubi agebamus de *matrimonii mixtis*.

(2) Luc. XII. 1. In quæ Salvatoris verba notus est commentarius ven. Bedæ: «Duo autem sunt genera persecutorum: unum palam sævientium, alterum fide fraudulenterque blandientium. Contra utrumque nos munire atque instituere volens Salvator, et supra ab hypocrisi pharisæorum, et hic a carnificum cede præcipit non timere, quia videlicet post mortem nec horum crudelitas, nec illorum valeat simulatio durare.» Utrouque persecutionum genere utitur regimen russicum; neutrum porro sustinere valuerunt ignavi illi defectores episcopi. Verum quod in immensum auget istorum crimen est supplex illa rogatio qua petunt ab imperatore, ut velit se suosque greges in communionem recipere, *ad pacem et salutem animarum*; perinde ac si in sola russica Ecclesia quis possit obtinere salutem; quicumque igitur extra ditionem russicam, ultra quam non extenditur illa synagoga, salvari non possent. Væ illis qui accipiunt in præceptis ruere; non est ubi consistant!

(3) Cf. Bollandianos *Acta* ss. tom. II. septembr. *Dissertat. de conversione et fide russorum*, § X. necnon card. Baronium in appendice de *Ruthenis ad communionem sanctis Apostolicæ receptis* sub Clemente VIII. in *annalib.* ed. Lugdunensis tom. IX. pag. 658. seqq. Spondanum ad an. 1555. n. 14. etc.

liquissima sit, origo tamen anglicanismi, seu schismatis, recens est. Nam, eo ipso quod adversarius fatetur per XV continentia sæcula ecclesias britannicas pertransisse in communionem cum omnibus Christi ecclesiis, se suasque ecclesias condemnat quod postea ab ecclesia romana ac proinde a reliquis quæ in universo terrarum orbe cum ea communicant se separaverint. Ex illo tempore schismatica factæ sunt, nihilque amplius commune habent cum antiquis britannicis ecclesiis quæ intemeratam servarunt cum Ecclesia romana, id est catholica, unitatem. Possemus urgere *dubium saltem* sive ex parte *juris*, sive ex parte *facti*, de valore ordinationum anglicanarum, ac propterea episcoporum successione (1).

(1) Præter ea quæ circa valorem ordinationum anglicanarum scripsi, in tract. de *Ordine*, not. (3), specialem considerationem meretur quod novissime scripsit claris. ipse d. Lingard in opuse. relato in *Dublin Review* mens. mai. 1840. inscripto: *Ecclesia anglicana reformavit seipsam?* Ibi ostendit quam incerta, aut saltem quam problematica sit præsentio Ecclesie anglicanæ habendi successione apostolicam in episcopatu. Prescindendo enim ab authenticitate actorum lambethanorum, certum est, uti ipse animadvertit, valde dubitatum etiam ab initio fuisse de valore consecrationis archiepiscopi Parkeri (a quo solo proveniunt actuales episcopi anglicani omnes), nec solum a catholicis, verum etiam a gubernio ipso Elisabethæ, sic ut necessarium prorsus duxerit recurrere ad omnipotentiam reginæ ad eam ordinationem ab omni defectu sanandam. Hæc porro *mandatum* edixit quo *ex plenitudine regie sue auctoritatis supplebat cūlibet defectum in qualitate aut modo procedendi commissariorum* (id est episcoporum qui consecrarunt Parkerum), *ita id exigente tempore et necessitate*. Igitur sola ratio qua justificata est illa consecratio, fuit *exigentia casus*, secus quippe nova ecclesia recta fuisset ab episcopis non consecratis. *Radicalis* autem hic defectus magis manifestus fit ex eo quod, sex insequentibus annis, ad unamquamque consecrationem et confirmationem novi episcopi, insereretur in *communiōne* metropolitanæ eadem clausula sanatoria, proveniens ex plenitudine regie potestatis, his nimirum verbis concepta: «Supplentes ex auctoritate suprema regis... nobis delegata quidquid in hac electione fuerit defectum, tum in hoc quod, juxta mandatum nobis creditum, a nobis factum et processum est, aut in nobis, aut aliquorum nostrorum conditione, statu, facultate ad hæc perficienda deest aut deerit, tum etiam eorum quæ per statuta hujus regni Angliæ, aut per leges ecclesiasticas hac in parte requisita sunt aut necessaria prout temporis ratio, et rerum presentium necessitas id postulat.» Talis est clausula qua usi sunt quatuor episcopi qui consecrarunt Parkerum die 17. decemb. 1539. in sacello Lambethano. Parker vero, die 20. januarii, vices reddidit suis consecratoribus Barlowio et Scoreyo eos confirmando, eadem *clausula sanatoria*. Jam vero opportune interrogat Lingard, nonne in hoc negotio aliquid circuli vitiosi intercessit?

Tandem, an. 1566, actu *Parlamenti* definitum est, quod, cum regina in possessione sit totius jurisdictionis, omnium privilegiorum, superioritatum ac præeminentiarum spiritualium et ecclesiasticarum quibus frui sunt ejus predecessores, cumque, *suprema potestate et auctoritate sua, dispensaverit ab omnibus causis ac dubiis cujusvis imperfectionis aut incapacitatis in confirmatione et consecratione episcoporum* per suas litteras patentes, ideo omnes actus et gesta, in ejusmodi occasionibus, essent atque haberi ac judicari deberent bona et perfecta (firma et rata), sub omni respectu et fine, non obstantibus quibuscumque in contrarium (*Statuta Regni* IV, 483): ex tunc ac deinceps quodvis dubium habitum est tanquam prorsus sublatum, et clausula sanatoria ommissa fuit. Judicet lector de ecclesiastica reginæ Elisabethæ, regumque anglicanorum potestate, necnon de ludicro hoc dramate, et conferat cum iis quæ nobis obtrudit Guill. Palmer.

Nihil dicam de altero capite quo ordinationum anglicanarum validitas laborat, de forma scilicet adhibita consecrationis. Certe episcopi consecrati juxta formam Ritualis Eduardi VI., sub regno Mariæ depositi sunt, *ob nullitatem consecrationis*, eaque forma inserta in monumentis ac registis illius temporis invenitur. Ab his tamen episcopis, eademque adamussim: forma consecratus fuisset Parker.

Verum opus non est ut nos in hac disputationem con-
ficiamus, cum, ex dictis, satis sit urgere schisma, ut
abruptam prorsus esse successionem illam liquido
elucescat.

Ad 10. D. Ad eum modum quo non fuit volunta-
ria separatio Nestorii, Eutychetis, græcorum, alio-
rumque ejusmodi, C. alio sensu, N. Nullus hæreticus
ac schismaticus voluisset se separare ab Ecclesia ro-
mana seu catholica, dummodo hæc passa fuisset ut
errores suos et perversam agendi sentiendique ra-
tionem impune retinerent. Cum vero hanc nequeat
conditionem admittere Ecclesia romana seu catholica,
custos et vindex fidei atque unitatis, data ipsis sem-
per optio est aut ejurandi prava dogmata, aut excom-
municationem subeundi. Ita se gessit etiam Lutherus,
fatente ipso adversario: ita reliqui. Non est Ecclesia
romana ad instar arundinis quæ ad omnem sese
flectat ventum, sed est ædificium fundatum supra
firmam petram, quod nec venti, nec pluvia vel tur-
bines dimovere possunt. Quotquot proinde nolunt se
subicere, impingunt in hanc petram atque franguntur.
Veritas enim Domini manet in æternum. Certe
si Henricus VIII, auctor schismatis, potuisset, viven-
te legitima uxore, aliam ducere; si potuisset prima-
tum sibi vindicare ecclesiasticum, omnia susque
deque in ecclesiastica disciplina innovare impune,
nunquam se ab Ecclesia romana, id est catholica se-
junctisset. Verum cum hæc componi inter se minime
possent, post plures comminationes frustra a rom.
pontifice factas, demum ventum est ad extremum
illud excommunicationis remedium (1). Quod de
continuata subditur conjunctione cum Ecclesia catho-
lica, ut sepe adnotavimus, intelligi debet de opere,
ut ita dicam, musivo, ab adversariis invecro; nam
nulla alia datur Ecclesia catholica præter Ecclesiam
romanam cum qua identificatur (2).

Ad 11. D. Ad præcavendos abusus scilicet, C.
reales, N. Quando in abusu censum adnumerantur
legitima jura romanorum pontificum, certe plu-
res recenseri possunt; sed si exercitium legitime
auctoritatis a Christo acceptæ nulla ratione abusus
esse potest, frustra obnitentes et perduelles, ut mo-
tivum schismatis abusus obtundunt. Quod porro di-
ctum est de juribus rom. pontificis idem dici debet
de innumeris aliis quæ juxta patrum doctrinam
et praxim antiquissimam Ecclesiæ, catholice tenent,
adversarii vero, juxta sua anticipata judicia, tanquam
totidem abusus insectantur (3). Calumnia vero aper-

Nunc vero episcopi anglicani gloriantur de *successione
apostolica!*

(1) Cf. Card. Pallavicini *storia del concilio di Trento*,
lib. II. cap. 15, 17, et lib. III, cap. 15. Tum Nicolaum San-
derum: *De origine ac progressu schismatis anglicani lib.*
tres aucti per Edwardum Rhishonum. Romæ, 1586. et cum
appendice Petri Ribadeneira: *Coloniae Agrippinæ, 1590.*
nequen Lingard op. cit.

(2) Apposite s. Hieronymus sic urgebat Rufinum in
Apolog. I. n. 4. edit. Vallars. « Fidem suam quam vocat?
Eamne qua romana pollet Ecclesia? An illam, quæ in Ori-
genis voluminibus continetur? Si romanam res, oderit,
ergo catholici sumus. »

(3) Sic prout quisque affectus est, hunc censum exhibet;
protestantes omnes inter abusus Ecclesiæ romanæ refer-
runt indulgentias, invocationem sanctorum, venerationem

tissima est quod adjicitur de dominatione temporari,
quam sibi assumere romani pontifices nisi fuerint.
Proferant adversarii vel unicum casum in quo ipsi
aliena jura invaserint aliquando. Quod si, justis de
causis, pontifices lata excommunicatione subditos
quandoque solvebant a jurejurando quo isti suos
erga principes obstringebantur, ideo fuit, quia sic
ferebat quondam jus publicum ab omnibus per id
temporis admissum (1).

Ad 12. Resp. Imo veræ schismaticæ sunt, quia re-
sectæ sunt ac divisæ ab Ecclesiæ capite et a com-
munionem Ecclesiæ unicæ catholice; quia præterea
nullam habent fidei unitatem, cum destitutæ sint au-
toritate certa atque infallibili quæ unicum medium
est unitatis fidei servandæ. Quod patet quidem ex
perpetua harum ecclesiarum fluctuatione, qua fa-
ctum est, ut modo profiterentur purum protestan-
tismum, modo partem errorum tantum, modo ad
Ecclesiam romanam accedere videantur, modo toto
cælo ab ea abhorreant, adeo ut in ipsa universitate
oxoniensi divisiones et schismata invalescant (2);
itaque nec secum ipsi neque cum aliis ecclesiis fidei
unitatem habent. Quod si necessitatem fidei veluti
fundamentale principium irreculant, hoc nullius fru-
gis est, cum fidei regula apud illos non subsistat, ea
nempe regula proxima, quæ ad ejusmodi unitatem
omnino requiritur.

Paradoxum vero est, quod affirmat adversarius,
ecclesias anglicanas non separasse se ab Ecclesia
catholica, prout toties ipse inculcat, nos autem to-
ties retudimus. Quænam vero erit ejusmodi Ecclesia
catholica? Non romana quæ cum ipsis non communi-
cat; non orientalis, quæ, præterquam quod nec
ipsa catholica est, nec ullam pariter communionem
cum ecclesiis anglicanis habet (3). Restant igitur

imaginum, etc. Sacramentarii adorationem eucharistiæ,
oblationem sacrificii, etc. Anabaptistæ collationem baj tisui
infantibus, et ita porro: quæ agendi ratio est vera *petitio
principii*, ut loquuntur logici, dum pro certo assumitur
quod adhuc in questione est.

(1) Cf. Comte de Maistre, *Du pape* liv. II. chap. 9.:
potissimum vero commendatissimum opus cui titulus:
Pouvoir du pape sur les souverains au moyen âge. Paris,
1859., in quo res de qua hic agitur docte eruditeque discuti-
tur ac pleno in lumine collocatur.

(2) Difficile est in ea universitate (quod sepe a nobis
animadverti opus est) duos scriptores invenire qui plene
inter se consentiant, etiam in articulis magis momenti.
Satis hic sit commemorare Suttleworth, rectorem cujusdam
collegii Oxoniensis, qui novæ scholæ sese acriter oppo-
suit in gravissimo articulo de traditionibus, ut suo loco
videbimus. Universa academia in duas partes scissa est,
aliis pugnantibus pro veteri schola, aliis vero pro nova;
æquis poterit has partes inter se et cum ceteris universi-
tatis conciliare? In catholica Ecclesia hoc remedium
semper in promptu est. Si qui vero sint qui rom. pontifi-
cibus obedire detrectent, statim ab omnibus notantur,
quod quidem recenti cunctisque comperto exemplo viri
magnam prius adepti nominis celebritatem probare possem,
qui veluti frondosa arbor fulmine icta illico exaruit!

(3) Præclare card. Du Perron, in *réplique à la réponse
du roy de la grande Bretagne*, ch. 60, animadvertit, adver-
sus regem Angliæ, qui contendebat Ecclesiæ catholice
nomine significari unionem plurimum societatum christiana-
rum, romanæ, græcæ, russicæ, etc., animadvertit, in-
quam, anglicanos profiteri in symbolo Athanasiano proces-
sionem Spiritus s. a Patre et Filio, ita ut qui eam non
admisit hæreticus sit, et extra salutis viam, tamen con-
tendere unam simul efficere Ecclesiam catholicam. Hoc
enim peripete est ac contendere Ecclesiam catholicam ex
omnibus sectis et hæresibus coalescere.

ecclesiæ lutheranæ, reformatæ, dissidentes, quas
ipse adversarius pernegat esse ecclesias Christi (1).
Velint igitur nolint, ecclesia anglicana est ecclesia
nationalis, quæ non protendit suam auctoritatem
ultra civilem britanvicam ditionem, imo super pauca
membra ejusdem ditionis vel in Anglia ipsa domi-
natur (2). Itaque sunt hodie ecclesiæ anglicanæ
quod olim ecclesiæ donatistarum extiterunt, quæ di-
visæ erant ab unitatis centro ac proinde ab universa
ecclesia catholica; quare omnia possumus adversus
illas argumenta intorquere, quibus olim patres pro-
fligabant donatistas (3). Quod vero diximus de ec-

(1) Sic Palmer, op. cit. p. 1. cap. 12. sect. 4. Post plura
quæ observavit circa lutheranos, reformatos et zwinglianos,
concludit societates lutheranorum et calvinistarum, quan-
doquidem omni hierarchia ac legitimo ministerio careant,
non potuisse nec posse spectari ut *ecclesiæ Christi proprie
dictæ*; sed solum latiori quodam ac populari sensu, utpote
interius Ecclesiæ conjunctas. Quam quidem loquendi ra-
tionem lateor me non assequi. Etenim si non sunt proprie
Ecclesiæ Christi societates illæ, quomodo possunt interius
conjugi cum Ecclesia Christi? In hac hypothesi debere-
mus admittere Ecclesiam quendam invisibilem. Vidimus
quomodo ipse separatistis idem obtendentibus occurrere
studuerit.

(2) Talis est status religionis in Anglia, prout per episto-
lam accepi, hoc ipso anno (1840.), ex illis regionibus: « Catho-
lici, qui paucis abhinc annis, pauci et risu hereticorum
expositi erant, nunc et numero et auctoritate pollent. In
Anglia et Wallia universim numerantur catholice 2,000,000
in Hibernia, 6,427,712 in Scotia 230,000, universim,
8,677,712. Unde, cum tota multitudo Magnæ Britannicæ
et Hibernicæ non excedat 27,250,000, patet quod nos tertia
ferme pars sumus totius istius incolarum frequentæ. Pro-
testantium omnis generis et sectæ adnumerantur in Anglia
et Wallia 14,559,518. in Hibernia 1,556,227. in Scotia
2,115,000. Universim 18,210,545. (quo in numero conti-
nentur etiam anglicani). Ceteri, id est differentia inter
27,250,000, totam nempe multitudinem, et 26,848,257.
complementum omnium catholicorum et protestantium
omnis ordinis et nominis, scilicet 401,745. vel judei sunt
vel infideles. Nostri in dies crescent, et protestantes mi-
nuntur, etc. Attamen Palmer cum suis nobis persuadere
satagit ecclesiam anglicanam esse veram Ecclesiam catho-
licam.

(3) Inter recentiores qui in Anglia adversus novam
Oxoniensem scholam rem catholicam scriptis propugna-
runt, merito commendandus est cl. Nic. Wiseman, nuper
episcopus melleptom. institutus. Cf. varios articulos, quos
ipse in Dublinensi revisione (*Dublin's Review*) eademos
curavit, præsertim vero n. X. octob. 1838. et n. XIII.
august. 1839., in quibus ecclesiam anglicanam funditus
atque essentialiter schismaticam esse, nullumque ipsi jus
ad apostolicam successionem, in quo oxonienses tantopere
gloriantur atque confidunt, competere (independenter etiam
a validitate ordinationum anglicanarum, quam tamen cl.
auctor omnino denegat) totius ecclesiasticæ antiquitatis
testimonio evidenter demonstrat. Nil autem verius lue-
lentisque perpetua illa comparatione quam in secundo ex
cit. articulo instituit inter schisma donatistarum et angli-
canum, sic ut ambo eandem pene originem, easdem vicis-
situdines, ac progressus habuisse agnosceat oportet; ac
prout quod jamdiu Ecclesiæ patres judicium in schisma
donatistarum protulerunt, idem nunc ecclesiam anglicanam
frustra ab oxoniensibus totam ac perpolitam, percellere et
condemnare. Illud Optati Mileviani de schismatis dona-
tistarum originae, quod hoc nempe « Confusse mulieris
(Lucillæ) iracundia peperit, ambitus nutritiv, avaritia
roboravit (*De schism. donat.* lib. I. c. 14. ed. Dupinii,
p. 18.) » nonne historiam Annæ Bolenzæ, ambitionem Hen-
rici VIII, sese in caput Ecclesiæ erigentis, ipsius denum
ejusque assecularum in bonis Ecclesiæ diripiendis rapacita-
tem nobis adamussim representat? Nonne illud Augustini
« Eadem pars Donati in multa minutissima frustra concessa
est » (*De bapt. cont. donat.* lib. I. c. 12.), intestinas
anglicanæ ecclesiæ divisiones innumerasque sectas, quæ,
velint nolint oxonienses, ex ejus sinu velut ex equo tro-
jano prodierunt, nobis ob oculos ponit? Ipsum oxonien-
sium principium, anglicanam ecclesiam partem esse veræ
et catholice Ecclesiæ Christi, quanvis ea nullo unitatis ac
exterioris communionis vinculo cum ceteris catholicæ

clesiæ anglicanæ, dici pariter debet de ecclesia græca
in novo regno constituta, de ecclesia russica, evange-
lica seu borussica aliisque ejusmodi; quæ scilicet
omnes ecclesiæ nationales ac politicæ sunt, quæ ul-
tra ditionis temporalis fines uniuscujusque status mi-
nime protendantur (4).

Sic etiam falsum est quod universim as eritur de
ecclesiarum anglicanarum fide, eam scilicet non pri-
vate interpretationi Scripturarum, sed sensui tradi-
tionali et Ecclesiæ auctoritati inniti. Etenim non
pauca ejusdem ecclesiæ anglicanæ membra rejiciunt
auctoritatem traditionis, vel, si quam admittunt, ex
ea tantum parte et juxta eum sensum admittunt qui
cum sectæ propriæ erroribus componi queat (2). Tri-
ginta ipsi novem articuli qui ad arbitrium conficti sunt,
ut normam constituerent fidei ecclesiæ anglicanæ,
diversimode intelliguntur, sic ut mira sit inter epi-
scopos et doctores anglicanos, etiam quoad substan-
tiam, illorum diversa interpretandi ratio (3), neque
ulla apud ipsos conciliationis via, defectu auctoritatis,
existat. Quare in perpetua fluctuatione versantur, ut
patet ex historia diversarum phascon quas subierunt
atque adeo subeunt anglicanæ ecclesiæ (4). Conclu-
damus igitur et nos, ecclesias hæc, non obstante
magno illo verborum apparatu et lenocinio quo ad-

Ecclesiæ partibus copuletur, jam a Cresconio donatista
adhibitum, atque ab Augustino explosum fuit (*Cont.
Crescon.* lib. III. c. 62. 66). Sed hæc non nisi pauca sunt
ex his quæ cl. auctor docte atque ingeniose congressit ad
suum propositum omni ex parte evincendum.

(1) Atque hic sedulo animadvertendum est omnes ferme
societates quæ se ab Ecclesia catholica separarunt effectas
esse nationales, uti ecclesia græca in novo regno, ecclesia
russica, ecclesia britannica, seu potius anglicana, ecclesia
evangelica, etc. Quo fit ut societates istæ factæ fuerint
veluti totidem formæ religiose regiminis civilis; sique
in illis omnibus politica et religio unum quid simul
efficiunt. Ea tamen semper est conditio status religiosi ut
e civili regimine omnino pendeat. Ex hac sola animadver-
sione patet totam humanam esse, seu opus hominum, illam
modificationem quam subit in illis regionibus christiana
religio, secus ac eveniat in regiminibus catholicis. Ratio
hujus discriminis est, quia religio catholica a Deo est et
homini imponitur; catholica vero est opus hominis, et
homo colit idolum suum.

(2) Id liquet ex pluribus articulis qui saltem a plerisque
anglicanis protestantibus rejiciuntur, et de quibus certis-
sime constat ex traditione; cujusmodi, ex gr., est primatus
jure divino rom. pontificis, ut paulo post ostendimus, sa-
crificium quod in missa offertur, invocatio sanctorum,
suffragium pro defunctis, etc. ut suo loco evicimus.

(3) Apposite Paley, in op. *Philosophy* lib. III. p. 1. cap.
2., qui tamen et ipse fuit protestans anglicanus, de triginta
novem articulis sancitis a *Parlamento* scribit: « Qui con-
tendunt nihil aliud posse justificare subscriptionem XXXIX
articulorum, præter actualem fidem uniuscujusque illorum,
ac singularium propositionum quæ in illis continentur, sup-
ponere debent auctoritatem legislativam sibi adblatitam
fuisse de consensu decem mille virorum, idque in succes-
sione perpetua, nec dicam circa vel unicum propositionem,
sed circa plures eartundem centenas. Difficile porro est
sibi persuadere, quomodo id expectari a quoquam poterit,
qui ad *insanabilem diversitatem* humanarum opinionum in
his omnibus rebus quæ incapaces sunt demonstrationis,
animum intendisset. » Et sane magna viget inter angli-
cos sententiarum diversitas etiam in substantialibus circa
germanam intelligentiam plurimum horum triginta novem
articulorum.

(4) Profecto ecclesiæ britannicæ fuerunt catholice pri-
mis annis regni Henrici VIII., deinde fuerunt partim
catholice partim anglicanæ sub finem illius regni; fuerunt
plene anglicanæ sub Eduardo VI, ac cursum sub Elisabetha;
presbyterianæ sub Crownel, etc. Cf. quæ scrupulosius
Tract. *De vera relig.* p. II. col. 505. n. (2).